

Holtpon t on

(Franz Kafka: Átváltozás; Camus: Idegen)

1916

Georg Samsa végérvényesen kukaccá vált. Az ébredést követő kábulat után is az álomnak hitt valóság uralkodik a szobán és teste zugain. Nincs fellebbezés és nincs kibúvó e kellemetlen tény tudomásulvétele alól. Georg Samsa, a polgár, a szelid kereskedelmi utazó, a példás fiú, a család oszlopa, minden előzetes beleegyezés nélkül szülei és a cég akarata ellenére kukaccá vált egy reggelein, ormótlan, százlábú ronda féreggé, amely undorító váladékot hagy maga után a parketton, a falakon és családja szívében. Nem ember már, csak emberi emlékeket hordoz idegrendszerében, és őrzi a poigári világ minden, emberekbe oltott, szabályát. Tudomásul veszi, hogy kukaccá vált, tudomásul veszi, hogy nem kelhet fel és ülhet vonatra szokásos üzleti útját befutni, hiába mutatja az éjjeliszekrényen álló óra a röppenő időt. Olyan természetesen veszi ezt tudomásul azon a kritikus reggelen, amikor ez a sajnálatos eset megtörtént vele, mint ahogy apja tudomásul vette pár évvel ezelőtt üzlete csődjét, egzisztenciájuk bukását. Es jó polgárként megpróbált kukaci minőségben élni tovább, hogy aztán egy másik, hasonló hajnalon hangtalanul eltűnjön családja köréből megszabadítva apját a hasonlóság ijesztő jegyeitől és anyját, hűgát a szomorú helyzetből következő lidércnyomástól.

Franz Kafka, a XX. század nagy nemzetírója ebben a kis regényében közelebb visz bennünket különös fantasztikummal teli világához, ahhoz az irodalmi világhoz, amely irracionáliszmusával, súlytalanságával a megszokott polgári rendet semmibevevő törvényszerűségeivel jellegzetes vonásokat kölcsönöz írószágának és kiemeli még századunk sokrétű és sokjlegű írói közül is. 1916-ban jelent meg e műve, a háború második évében, és éppen ezért beszélhetünk a mű és a befogallt mondanivaló, valamint a kor, a társadalmi helyzet, emberi életérzés érdekes összjátékáról, hiszen kiegészítik egymást, — szellemi vetületként az egyik, és reális világként a másik, a polgári társadalmak nagy változásairól tanuszkodnak. Kafka világa végérvényesen a polgári hősök alkonyát jelenti, Kafka az utolsó író, aki még lényegeset tudott mondani erről a témáról. Ami utána jött még és jön még ezen a téren, az tehetetlenségi erő lökésével keletkezik. Joseph K. és Georg Samsa az utolsó polgári hős az irodalomnak. Georg Samsa kukaccává válásával, Joseph K. dicstelen halálával (úgy halt meg mint a kutya, a város peremén lévő gödörben!) végérvényesen bezárult a kör, mint ahogy társa-

dalmi fejlődésben is az Októberi forradalommal bezárult a kapitalista társadalmak élet-ciklusa, és a többi csak az idő és a körülmények kérdése szerte a világban.

Az utolsó polgár sírjánál érdemes megállni egy pillanatra. Franz Kafka, aki sem népszerű sem író nem akart lenni, talán még polgár sem, műveiben kora szellemiségének és társadalmi helyzetének igen jellemző vonásait emeli ki. Így meglatni és megírni polgár-alakokat csak az tudhatott, aki társadalmi és erkölcsi síkon is következetesen végigélte a századelő polgár-lehetőségeit. Meghasonlott, önmagával és világával, meghasonlott polgár látomása ez, olyan, aki öngyártotta Senki szigetéről nézi apolitikus hangulatok közepette az egész polgári társadalom végző metamorfózisát. Mert csak erről a fiktív szigetről volt lehetséges felfedezni a szelid és nyájas, osztrák polgárok arcvonásai mögött a Georg Samsák új féreg-arcát és új kukac-sorsát. Csak polgár írhatta meg így Georg Samsa történetét, polgár, akinek szívében nem nyiladoztak ellenséges, gyűlölettel teli érzések az uralkodó társadalom e szemellátható páriájával szemben. A polgár irodalmi karikatúrájára volt szükség. Mert Georg Samsa az utolsó polgárok egyike, akiben kinyílt a társadalmi valóság rejtett vírusa, aki végigélte az elembertelenes nagy társadalmi igazságát és sorsával példázta azt.

Goethe és hőse elszabadította az erőket, amelyek nem elégedtek meg csupán azzal, hogy a kontár inast széttépjék, hanem szétfutottak a világban és kezükbe ragadták az emberi sorsok kormányzását. A polgári társadalom már uralomra lépésekor elvesztette hatalmát azok felett a gazdasági és társadalmi erők felett, amelyeket a feudalizmussal vívott harcában szükségszerűen megteremtett. Adam Smith, Ricardo például még relatív biztonsággal tartották őket kordában, de már Marx életművében a fékevesztett erők természetrajzát adja. Balzacot a felismerés a Szamárbőr című regényének megírására ösztönözte és 1916-ban, Kafka már a pontot teszi csak fel a kétszázévig tartó mondat végére. Jellemző azonban, hogy a polgári hős ilyen szempontú ábrázolásánál szinte mindig megjelenik a fantasztikum is, mintegy jelezve, hogy a polgári társadalmak realizmusa e nélkül nem képes megragadni a tárgyi világon kívül a tárgyi világban rejlő törvényszerűségeket is. Míg Kafka előtt az író a realizmusból szökött a fantasztikumba és oda tette le mindig a lábát, ha szí-

lárd talajra volt szüksége; Kafka túlteszi magát a realizmuson és a fantasztiikumból épít kegyetlen realitást. Így születetnek meg csak Georg Samsa, századunk egyik legérdekesebb irodalmi hőse.

Georg Samsa a nép, végérvényesen és visszavonhatatlanul. Körülötte fut minden a maga fitoktazos törvényszerűsége szerint, az emberek önmagukba zárkozva bolyonganak ismeretlen erők vonzás- és taszítás körében. A atomokra bomlott polgári társadalom emberei őt, kiszolgáltatva ezeknek az erőknek, amelyeket nem tud megnevezni Kafka sem, de amelyek éppen e kisregény keletkezésének idején, olyan kegyetlen erőszakkal ragadták ki az embereket a hétköznapi, a természetesnek hitt életéből. Georg Samsával olyan világba lépünk, ahol ez a másik, és ma látjuk, valódi polgári élet tengődik és a társadalmi változások negatív hatására állandóan deformálódik. (A polgári társadalom negatív, bomló, pusztuló társadalmi ez), vesztí emberi jellegét, hármonáját, olyanná alakul, amilyenné ez az elembeletenedett, dehumanizált világ alakítja: az irodalomban és kukaccá váló Georg Samsává, a festészetben és szobrászatban kubista vonalakká. Georg Samsa eltorzult, emberletlenül emberi arca néz felénk, életérzése mutatja meg a polgári társadalom fejlődésének végső állapotát.

Georg Samsa azonban így is (sőt így még kihangsúlyozottabban) polgári hős. Nemcsak a fantasztiikumban reális polgári környezet miatt, hanem szellemiségében, lelki struktúrájában is. Kafka, a fantasztiikus teremtő írói és az ebbe reális társadalmi és emberi tartalmat öntő alkotó kézzelfogható szimbólumán (a kukaccá válás) túl, a valósgos polgár horoszkópját állítja fel a regény szélesebben méretezett talaján. Csak így válhatott ki a polgári világ hatalmas káoszából olyan hős, mint az Átváltozások Georg Samsája és csak így kaphatott kézzelfogható emberi, művészi reliefet is. A kukaccáválas szimbolikája így dobhatta el a véletlen és a betegesen mániákus és terhelt írő látomásainak balasztját és nyerhetett időtállóbb és kifejezőbb, általánosítható értelmet. Csak így válhatott Georg Samsa hőssé, a polgári társadalmak polgári regényírásának utolsó társadalmilag is indokolt hősvé. az irodalom egy nagy korszakának zárókövévé.

Mert Georg Samsa az a polgár, aki az oszt-rák haza „szent” védelmében, Ferenc József „apostoli” király parancsára már második éve rothad Európa lövészárkainak aljában tetveszen, éhesen, papírtalpu cipőben, lassan levetkőzve magáról minden otthonról hozott emberséget; Georg Samsa az a polgár, kinek láthatatlan és előtte ismeretlen erők felborították egész addigi békés és derűs polgári életét, kiragadták a söröskancsót kezéből és csajkált nyomtak helyébe; a rezesbada, amely olyan szépen tudta recseg-tetni a Strauss keringőket a vasárnapi délelőtti téren, most indulókat játszik a vasútállomáson a katonavonat indításakor, amelynek egyik vagonjában lovak és részeg honfiak a társasága. Georg Samsa az a polgár, aki a hinterland kényelmét élvezte, hadiszállító vagy befolyásos rokonsága révén katonai hivatalnok valamilyen biztonságot ígérő irodában, Georg Samsa az a polgár, akit kizsuperaláltak és nem tartottak méltónak egy orosz puskára sem, és most otthon tengeti sorbaállításokra szánt nyomorult életét. Georg Samsa, a polgár, aki zsíros milliókat nyer ezen a háborún és az, aki mindenét a „házának” adja: életét áldozza, fiataloságot, teremtő erejét, pénztét hadikötvénybe fekteti aranyait pedig jótékonycélú bálókra ajánlja fel. De Georg Samsa az a polgár is, aki 1914 nyarán részegen vé-

gigüvöltötte a várost, „a mindent meggondoltam és mindent megfontoltam” háborúra hívás napján, és akinek a „vacsora” torkábaszaladt és az ősszel hulló levelek már a sírját takarják Mácsya és Galícia térein. Georg Samsa az a polgár, aki még a háborút megelőző években irodákban és üzletekben tölti el élete javát hajlongás, kiszolgálás, alázatosság és folytonos munka köze-pette, kinek élete nem volt más, mint ami belc-fért, a születés, szeretkezés, munka és halál ke-reteibe; a dekákkal csaló kereskedő ő, a gazdagodó, és az, aki csöbbe jut, mert gyengének bizonyult a létért folytatott ádáz harcban. Georg Samsák népesítették be az egész osztrák birodalmat, urak és alattvalók testébe rejtözve. A háború, amellyel aztán végleg nevet kapott az az ismeretlen erő, amely sorozásra kényszerítette és robotba hajtotta, most Jevetközötti ezt a polgárt, tükör elé állítja, megmutatja neki igazi arcát, szellemiségének igazi természetét, amely kísértetiesen hasonlít Georg Samsa mitológus-polgárharcához, elannyira, hogy egy vele.

Georg Samsa sorsát ismeretlen erők mozgatják, mint még a történelemben soha. A görögök nevet találtak neki és istenként emlegették. A végzet, a sors ez, ahogy akkor hívták és Aischylos, Sophokles kórusaiban zengett dicsérete. A XX. század végén aztán Nietzsche meglobogtatta az elégedett európai polgárság fölött, mintha már nem szedték volna rendbe törvényszerűségeit a dialektika segítségével és gazdasági-társadalmi fundamentumait nem ásták volna meg annak a társadalmi talapzatnak, amelyre Georg Samsa föllep majd 1916-ban, egyes következeseképen a kapitalista társadalom folyton erősödő dehumanizációjának.

Georg Samsa lelki arcképe e kornak és a végletekig kiélesített társadalmi fejlődésnek. A társadalom absztrakció lett, a társadalmi erők pedig végzetes hatalmak, amelyek bábbá változtatták az embert, megfosztják társadalmiságától, megfosztják emberi mívtólát, tárgyiasítják, beleszólnak az életébe, körülveszik, nem lehet menekni előle. nincs kiút onnan, az ember tárggyá válna elveszti reális érzékét és irracionális világba kerül, ahol külön, nem emberi törvények uralkodnak, ahol végtelen pör folyik minden egyes emberi individuum ellen, és amely erők végül is, betetőzésül e kinyomozható és társadalmi, gazdasági kategóriákkal meghatározható fejlődésének, Franz Kafka szenzibilis imaginációjában kukaccá változtatják az embert.

Tökéletes és hű képe ez a kornak, a kapitalista társadalomból kikövetkeztethető és irodalmi eszközökkel ábrázolható lényege. A társadalom szembefordult az őt alkotó egynél, annak emberi létét veszélyezteteti, és sorsát fenyegeti. Georg Samsa és Joseph K. feje felett veszes felhőként lebeg ez az absztrakcióba, elvontságba szökött társadalom. Nemcsak az emberi társadalmi eredetű benne, ahogyan Marx fogalmazta meg egyik ifjúkori, a magán-tulajdonról szóló tanulmányában, hanem az is társadalmi eredetű, amely egyniségét marja szét, ami emberteleníti, tárgyiasítja. Pontosabban az eltárgyasodott társadalmi ember lép az erőkké, rontássá, a bizonytalanság, kiszolgáltatottság, védtelenség érzését támasztó, de láthatatlanná vált társadalom helyébe. Az ember e társadalomban nyomorult lény, kevesebb mint a gépek és a pénz, mert azok uralkodnak, az ő szavuk a szent, ők tudnak milliókat kenyérral kielégíteni vagy a harcterek sarába fektetni. Georg Samsa az áldozat. öbenne következetesen tetet öltött e társadalom szellemisége, ő a véglet, a mintapéldány.

De nem Georg Samsa sorsa várja apját is, a tönkrement üzletembert, hűgát, anyját, a lakó-

kat; A karkai körkép nemcsak velük zárul le, mint ahogy a kukaccá, pondróvá vált Georg Samsa nemcsak az ágyat, amely emberi alkalmatlanság, hálózza be undokká vált testével, hanem az egész várost, az egész országot, az egész tárgyasíftó európai kapitalista társadalmat. Georg Samsa nem individuum, mégha Kafka regényében akként is él. A társadalom ő, a társadalom körképe, amely minden pillanatban millió és millió Samsát szül és temet el néptelen folyamként gazdasági fejlődésével és fejlődésének akkori jellegével.

A polgár arcának torz fintora Georg Samsaé (Franz Kafkáé) 1916-ból ez a regény. A polgár, akinek pályafutása az irodalomban fiktiiv elszigetelődéssel kezdődött a Robinsonban, hogy jobban kitessék polgári és társadalmi volta, most Kafka művészetében a végakordok ismét az elszigetelődésbe futnak, amely azonban, ellentétben Robinsonéval, valóságos, kézszelhető és véres igazság. A magárahagyott polgár szelleme, a deformált, az eltorzított ember hú képe ez a fantasztikummal áttört kritikai realizmus módszerével ábrázolva. Az absztrakt társadalom és a látszatemberék ábrázolására vállalkozó író végső eszköze a fantasztikum, amely, mint Kafka példája is bizonyítja, tud hű és igazi realista művet is teremteni a társadalom ilyen jellegű kényszeréből.

Ez kényszeríti rá a Georg Samsákra a regényben található etikát is. Kafka, ahogyan túltette magát a polgári társadalom világlátásán a fantasztikumba menekülve, úgy dobja el az élet illemkódexét is. Hőse, Georg Samsa, olyan hőse a polgári társadalomnak, aki mer valóságos, és őszinte polgár-életét élni. A citizen polgár, a forradalmat, tudományt, világot csináló homo faber... erkölce helyett Georg Samsa egy másik erkölcsiségnek a hordozója. Ő a rosszat, legyen az társadalmi vagy egyéni szerencsétlenség, nem az aktív ember küzdeniakarásával fogadja. A rossz, a szerencsétlenség, Georg Samsa tudatában természeti erő, jön mint az erőszak változásának a kényszere, az eső vagy a napsütés. Nem lehet és nem érdemes harcolni ellene. Tudomásul kell venni és megpóálni újból az életet úgy, hogy minél kisebb legyen a sűrűlődsi felület. Az üzlet tönkrement. Nagyobb erők működtek közre ennél, minthogy védekezni lehetne ellene. Georg Samsa kukaccá vált. De nem esett kétségbe. Tudomásul vette, majd elműlik, gondolta, és megpróbált kukacként élni tovább. Ez a rezignáció, amely kizár minden ellenállást, minden küzdelmet, már felszívódott az emberekben. Eszükbe sem jut harcolni ellene, mert nincs cél és nem látható az ellenség. Az csak megjelenik, elragadja az embert, amely védtelenül és érdektelenül éli az életét, és a világ megy tovább a maga útján. Egy társadalom kiüttlansága, erkölcsi és emberi holtponjtja tükröződik Georg Samsa lényében. az önmagára utalt emberé és egy társadalomé, amely minden csak nem emberi. Ezért kell tárgyvá, karkai szimbólummal; kukaccá válnia a társadalom egyedeinek. És ekkor kapjuk meg az igazi feleletet arra a kérdésre is, amit Georg Samsa tesz fél tragikus ébredésének reggelen önmagának átváltozásait szemlélve: Mi történt velem?

1942

Az érdemes polgár kukaccá vált... Ez a resume-je a polgár irodalmi pályafutásának. Julien Sorrel, Rastignac, Frederic Morean után

Georg Samsa és végül Meursault, Albert Camus regényének hőse.

Nem mithos-e a polgárnak e mithizálása? Ha csak Franz Kafka tanutótelét vizsgálánkn, okkal merülhetne fel a gyanú, mert Kafka egyénisége, lelki alkata már ilyen irányba löki írói képzetét és emberteremtő voltát. Azonban itt van Albert Camus is, ez a poétikus író, szigorúan vett racionalista, stílusban és gondolkodásmódban tipikusan francia író, ha igaza van és ha egyáltalán lehetséges az ilyenfajta osztályozás, a morálisít; a filozófus írók családjából. Írói művoltában rengeteg az olyan jegy, amelyek a XVIII. század irodalmát jellemzik; vonatkozik ez elsősorban a választott, világos, és átlátszóan tiszta előadásmódra, a logikára, amelynek hatását minden mondatban érezhetjük. Nincs semmi köze sem a szentimentalizmushoz, sem a költői szimbolizmushoz. Józán és elemző író ő, akitől előbb várhatunk filozófiai rendszerket és új matematikát, mint szimbólumot vagy mithizálást. És mégis, a század gazdag terméséből az ő vékonyka regénye kerül Kafka Átváltozások című műve mellé, mert az is döntően igazat hoz és hamisítatlanul őszintén ábrázol egy olyan társadalmat, amely végérvényesen, bár a látszat sokszor ellene szól, a felbomlás, a megsemmisülés útját járja, amelynek napjai meg vannak számlálva, amelynek buknia kell: a nyugati polgárság ez, egyik legnagyobb válságának csúcán megragadva és nagyszerűen ábrázolva.

Pedig a látszat igen sokszor ellent mond ennek a ténynek, bár több mint száz éve, hogy tudományosan megalapozva megjelent a Kommunista Kiáltványban. A nyugati társadalmak és államrendszerek hívei és védői igen gyakran próbálják ellenérvekkel megdönteni ezt a százéves igazságot és azokat a következtetéseket, amelyeket a nyugati irodalmak tanulmányozásából a kritikus levonhat. A nyugati polgárság teremtette meg az atomkorszakot olyan gazdasági prosperitást hozva, melynek nincsen párja a történelemben. A tudomány minden ága többet fejlődött az utolsó ötven évben, mint egész addigi történelem folyamán, hatalmas művészeti és irodalmi eredmények születtek, a legjobb és a legigazibb, a század legnagyobb írói a polgárság köréből kerültek ki. Képes lenne egy társadalom, amely a sir szelén áll, amely erkölcsi és társadalmi vonatkozásokban, lelkesi dolgában, szemelláható dekadenciában tengődik és több az emberi kreatúra, mint maga az ember, ilyen fényes anyagi és szellemi eredmények elérésére? Nem hazug mithos-e, nem kitalálás-e mindaz, amit Georg Samsa kukacszelemiségéből kiolvastunk, nem egy egzaltált és betegidegzetű író kitalálása az egész?

Nem most kezdtek hirdetni a Nyugat alkotóját és nem mi vagyunk az elsők akik Georg Samsa, majd Meursault fiktiiv egyéniségében az igazságot látjuk, egy társadalom igazi arcát vizsgáljuk. Több mint ötven éve kong a harang és harangozók több mint ötven éve tősgyökeres polgárok, akiknek hinnünk kell, mert nem renegátjai osztályuknak, hanem kifejezői lelki ségének, egyéniségének törekvéseinek és fejlődése irányának. Nemcsak a politikai gazdaságtan vástörvényei hirdetik ezt, hanem költők és írók érzékeny és lebegő, patikamérlegérzékeny idegzete is hasonlóképpen reagált e társadalom impulzusaira. A művészetek mai állása, az irodalom, elsősorban a mai nyugati polgári irodalom olyan bőségesen szolgáltatja az anyagot e társadalom válságának felismeréséhez, hogy elkerülhetetlen a felismerés: a polgárság végőrája ütött, nem most, hanem még akkor, amikor Franz Kafka lázas és beteg idegzetében a való-

ság Georg Samsa kukaccaválásában felderített. Mái csak a tehetetlenségi erő röpitette el, lényegében nem változott meg semmi a társadalom jellegzetességeiben, bár külsőségeiben az élet egyetemes méreteiben a világ sokat fejlődött. Ezt bizonyítja Albert Camus kisregényének, az Idegen-nek hőse, Meursault is.

Camus más irodalomból, más tájékról, más időben jelentkezik, mint Kafka. Sőt más temperamentummal is. És mégis... Amit meglát és ahogy meglátja ugyanaz vagy majdnem ugyanaz, mint amit az osztrák-cseh Kafka látott 26 évvel ezelőtt.

Szömbanförgő regénye, az Idegen (L'Étranger), 1942-ben jelent meg az okkupált Párisban Gallimardnál. Elvesztett háborús, Versailles után pár évvel, német megszállás és mindama rettenet, amit ez a tény magával hozhatott, szétzúzott ország, megbolygatott emberi existenciák, félelem, terror, kiszolgáltatottság, gyávaság, gyöngeség, bizalmatlanság és reménytelenség. Sötét idők. Az egész francia társadalom a krízis hatása alatt áll, és a krízis csúcspontja éppen 1942-ben volt, a német fasizmus fényének és bukásának éve volt ez az esztendő, Sztalingrád éve ez, amikor úgy tűnt, hogy nincsen remény, a sötétség és a kegyetlenség végleg elnyom mindent, olyan kor, amelyben az ember elvesztett az embertelenségben. De 1942 az Idegen éve is. Nem kínálhatott a könyvespolc jobban vágyott könyvet ennél a francia kisembernek. Hatalmas sikert aratott e mű, és sokan még ma is, amikor már az író régen följutott minden olyan társadalmi, művészeti és filozófiai felfogáson, amely művét létrehozta, az Idegen írójaként emlegetik.

Mit olvashatott ki az életveszélyben lévő kispolgár ebből az allig százoldalas regényből? Meursaultnak, a regény főhősének, pár napja foglalja el az író figyelmét, Meursault, a kereskedelmi hivatalnok Algírban, elmegy anyja temetésére, aki az agok házában halt meg Mareugoban, négy kilométerre a várostól. Részt vesz a temetésén. elkíséri anyját a rekkenő melegben a temetőig, azután hazamegy, kísétál a strandra, megfürdik, találkozik egy régi nőismerősével, elmennek a moziba Fernandel egyik filmjét megnézni és utána együtt töltik az éjszakát. Állandósul a viszonyuk. Közben megbarátkozik egy gyanúsfiglalokozású fiatalemberrel, aki megveri szeretőjét, tanúskodik azok perében, majd kirándulni mennek távolabb a várostól egy magános házba, ahol új ismerősének barátja lakik. Közben néhány arab is feltűnik (a megvert szerető rokonsága), verekedésre kerül a sor, és Meursault lö. Börtönbe kerül és halálraítélk.

Tehát nem háborús regényről van szó. Maga a sovány cselekmény allig elegendő, hogy rá-rakhassa az író regénye mondanivalóját. A regény levegője, jelentése tehát az, ami úgy megragadta az akkori embereket, és hiszem, hogy még ma sem olvashatják Nyugaton közömbösen ezt a kis remekművet. Meursault a társadalomban elvesztett, a társadalom fejlődése által megfejtett kisember, aki holdkórosként éli és végzi a már az élettanság határára redukált emberi funkcióját. Nem része, nem alkotója már a társadalomnak, amelyben él, nem részese semminek, önkörébe zárva, igazolva, szinte értelmetlenül, abszurdumként élve létezését tengődik, született meg és hal meg, emberi érzelmek nélkül, emberi sajátosságok nélkül. Minden visszás körülötte: a szerelem, a szeretet, a barátság. Nincs emberi érték előtte és nincs célja az életének. Nem fatális céltalanság ez Meursaultnál, mint az orosz irodalomban a Korunk hőstől, Oblomovon át szinte máig, a regényhősök élete.

Nincs alapja, nincs motorja, nincs energiája ennek a céltalanságnak. Oblomov alvó oroszlán, pamlagon nyugtókodó óriás, akit eraje szunnyasztott és nyomott el. Meursault körül sokkal oxigén-szegényebb a levegő, silányabb a világ, satnyábbak a partnerek. Azok az erők, amelyek Meursaultot mozgatják és sodorják bele a legképtelenebb helyzetekbe, a fejlődés, a társadalmi változásokon, egy társadalmi osztályon belül felbukkanó véletlenek és ésszerűtlenségek sorozatai, Nemcsak tetfeinek, hanem egész életének ezek a mozgatói. Anyja halálának leírásából, szinte érezni, hogy Meursault létezése, születése éppen úgy abszurdum, mint további élete, szerelme és gyilkossága. Abszurdum ez, mint amilyen képtelenség maga a társadalmi rend, amelyben él. A bírósági tárgyalás, amely különben a regény nagyrészét képezi, gazdag tárháza a társadalmi erkölcs, polgári fel fogásának. Amilyen hamis az, amilyen mesterkéltlen önknyomozó, olyannyira képtelenség is. Képtelenség, mert a védőügyvédtől kezdve a közdábtól, a bírától, a tanúig mindenki, önmagában hasonló helyzet, hasonló társadalmi és emberi produktum Meursault-éval. A legnagyobb és a legbanálisabb véletlen hozta csak a szembenálló ilyen viszonyát: a vádlott bármikor helyettesítheti a vádlót és a tanú a vádlottak padjára ülhet. A hős odiszéája az emberek közötti hideg űrben, abban a nagy-nagy emberi magányosságban, abban a kukacsorsban, amely önhülyölte zár mindent, a modern Candide szomorúbb utazása.

Kietlen és szomorú, szinte a lehetetlenség Meursault élete. Idézzük csak fel egy pillanatra a regény egyik jelenetét: A temetés után a hős visszaérkezik a városba. Nincs meghatódva és nem rendeltette meg anyja halála. Különben is már három éve nem látta. Miért? Mert az anyja sírt, ha kiutazott hozzá. Természetesen mindkettőjüket a szokás készítette erre. „Később azért sírt volna, mert el kellett hagynia az agok házat” — mondja a fiú egy kis cinizmussal. „Különben is, mindig elvesztettem így a vasárnapot — nem számítva az erőfeszítést: autóbuszra szállni, jegyet váltani és végül kétórát meggyalogolni is.” Visszatért a városba, munkaadóján észrevette, hogy annak nem tetszik ez a kényeszerű szabadságolás. „Ugyanakkor — elméledik a hős — nem az én hibám, hogy anyámat tegnap temették és nem ma, míg a szombat és a vasárnap úgyis az enyém. Magától elérhető, hogy ez nem akadályoz meg, hogy megértem munkaadómat”. És mikor a strandon találkozik Máriával, aki a szeretője lesz, és mikor annak feltűnik a gyász külső jele, így felelt: „Mondtam, hogy meghalt anyám. Mivel tudni akarta mikor, mondtam, hogy tegnap. Kicsit hátra lépett, de nem szólt semmit. Mondani akartam neki, hogy nem az én hibám, de nem mondtam, mert eszembe jutott, hogy így beszéltem gazdámmal is. Nem jelentett semmit. Akárhogys, de az ember mindig bűnös egy kicsit.”

Íme két ember egymásközötti viszonya Camus létreben Meursault egyéniségében elébünk vetítve. Ures szívnek nevezi a hős ilyen magatartását a közdádtól, „amely szakadékká válik, elnyeléssel fenyegeti a társadalmat.” Nem véletlen tehát az a filozófia, amit Meursault a börtönben kovácsolt önmagának: „Nem tudom, önmagam kívül remélhet-e valaminek az ember.” Ez a fő motívuma a regénynek, ide torkollik az egész mű, ezt itta ki 1942-ben a francia polgár is, talán már önmagában sem bízza, Camus felkínált poharából.

Egy állapot, egy társadalmi fejlődés teremtette helyzet ez, amelyben elmosódnak a határok szabadság és rabság között, egyik a másik

tulajdonságát véve fel. Ezért áll értetlenül Meursault bőrtöne előtt, nem értve, mikor öre a szabadságról (az egyén polgári értelemben vett individuális, főleg mozgási szabadságáról van szó, mert különben ezer szellemi és társadalmi megkötöttség béklyózza). Elvesztette a szabadságát. „Sohasem gondoltam erre” — vallja be hősünk.

A polgárnak ilyen helyzete, életének ilyen társadalmi feltételei Franciaországban megszülettek az existencializmust, Camus e regényében nem nehéz felidézni e filozófiának a hatását is. Azonban nemcsak existencialista művel állunk itt szemben, hanem őszinte vallomással, leleplező írói kísérlettel is. És éppen az utóbbi az értéke.

Az az emberi válság, társadalmi fejlődés-zavar, amely már fél évszázada varázsban tartja az európai polgárságot, természetesen a polgár profilját nemcsak így formálta és nemcsak ilyenek láttatta meg az írókkal. A Kafka—Camus vonal csak egyike a fejlődési utaknak. Rengeteg átmenet, változat, árnyalat található és mutatható ki nemcsak a nyugati államok polgárságának fejlődését tanulmányozva, hanem az irodalomban búvárkodva, azt vizsgálni is. A mai nyugati polgári irodalom nem más, mint végtelen arcképcsarnoka a mai polgárságnak a legkülönbözőbb szempontok, világnézeti, filo-

zófiai, emberi és művészi helyzetéből ábrázolva, megfestve.

Kafka és Camus a végtelenségig kiélezett fejlődési gerincen jártatta végig a tekintetét. E múltó társadalom alapvető, mélyben áramló törekvéseit és irányát ábrázolták műveikben, azokat az alapvető vonásokat emelték ki, amelyek közös vonásai a nagy nyugati polgár menaszériának és amelyek legvilágosabban mutatják e polgári társadalomban polgárként élő ember deformált, megsűfított elembertelenített igazi arcát. A két évszám mögött a bukó és hűnyő polgárság két véres harca rejtőzik. Műveit így egymás mellett szemlélve, a polgári fejlődés utolsó ötven évének keresztmetszetét adják hűen és művészi eszközökkel.

Alig van tanulságosabb dolog, mint betekinteni e fejlődésbe, amelynek mélyén milliók elvesszett és elrabolt embersége örvénylik és amelyből a két író regénye vádolóan emelkedik ki millió kisember nevében, akik már képtelenek polgárként élni, mert elvesztette ez az osztály minden létfeltételét, de nem tudnak megszabadulni e társadalom fojtó és szorító ölelésétől sem; és kiszolgáltatva, elveszve, reménytelenül és tehetetlenül élnek végtelenül leegyszerűsített, már nem is emberi életüket.

BORI Imre